

بررسی سامان بندی پیام بر مبنای فرانش های پیوند و پیوستگی در برنامه های خبری رادیو پیام

● معصومه مهرایی

دانشجوی کارشناسی ارشد زبان شناسی

مقاله حاضر تحقیقی است درباره شیوه سامان بندی پیام در برنامه های خبری رادیو پیام. این بررسی عمدتاً بر اساس رویکرد زبان شناختی و با توجه به فرانش های پیوند و پیوستگی تنظیم شده و انگیزه اصلی نگارنده در انجام این بررسی؛ پاسخی کوتاه به این پرسش است که آیا سامان بندی دقیق خبر ضروری است و آیا لازم است که شنونده را برای شنیدن خبری خاص در انتظار گذاشت. این مقاله به دنبال کشف عوامل برهم زننده ثبات در پیام رسانی است.

این رادیو سراسری آنچنان یک دست است که از جانب مخاطب بتواند قابل پیش بینی باشد؟

رادیو چنان در پخش خبر موفق است و طبیعی عمل می کند که گاهی در مابین تمایل پدید می آید که محدودیت های این رسانه را به کلی نادیده بگیریم. محدودیت ها و حتی نارسایی های این رسانه شنیداری زمانی واضح می شود که بتوانیم ویژگی های این رسانه را مرور کنیم.

نحوه تنظیم اخبار رادیو الزاماً بر اساس زنجیره اهمیت آنها و شباهت موضوعی خبرها با یکدیگر نیست، بلکه تنها تکرار یک خبر در چند بخش پیاپی خبری نشان دهنده اهمیت آن خبر است. این بی نظمی تنوعی را برای مخاطب ایجاد می کند که اصلاً جنبه اختیاری ندارد. (یعنی اینکه تنوع در این رسانه همچون تنوع در ورق زدن برگ های روزنامه نیست).

مخاطب خبر رادیو نمی تواند در ابتدا همه مطالب خبری را مرور کند. حق انتخاب او محدود است. زبان رادیو هم گذرا و ناپایدار است؛

او مسافت زیادی را تا خانه دویده بود، به در خانه که رسید به سرعت در را باز کرد و وارد اتاق شد، به طوری که کلیدش را بر روی قفل پشت در جا گذاشت. فوراً هر چه در دست داشت به زمین انداخت. مستقیم به سمت رادیو رفت. پیچ آن را چرخاند. رادیو که روشن شد بی صبرانه منتظر چیزی بود و همان طور تا خود صبح کنار رادیو نشسته بود تا شاید آنچه را می خواهد بشنود.

«او» در متن پیش گفته می تواند دخترکی باشد که در پی خبر زمان اعلام نتایج کنکور سراسری امسال است، یا زنی که در صف شیر شنیده است که کالا برگ شماره فلان برای توزیع سهمیه قند و شکر اعلام شده است، یا پیرمردی که در پارک از هم سن و سال های خود شنیده که حقوق بازنشستگان اندکی افزایش یافته است و یا حتی راننده ای که پس از منازعه ای لفظی با کارمند پمپ بنزین بر سر قیمت بنزین تازه متوجه شده است که قیمت بنزین گران شده و می خواهد از صحت این خبر اطلاع پیدا کند. اما به راستی چقدر احتمال دارد که هر کدام از این «او» ها گم شده خویش را در رادیو پیام بیابند؟ آیا خبر

رادیو چنان در پخش خبر موفق است و طبیعی عمل می کند که گاهی در ما این تمایل پدید می آید که محدودیت های این رسانه را به کلی نادیده بگیریم. محدودیت ها و حتی نارسایی های این رسانه شنیداری زمانی واضح می شود که بتوانیم ویژگی های این رسانه را مرور کنیم

است (یعنی کل برنامه های رادیو پیام) در نظر گرفته است. متن خبر هم به نوبه خود می تواند به لایه هایی تقسیم شود. بنابراین هرگاه در این نوشته از لایه های قبلی و بعدی خبر صحبت شود، منظور بخش هایی مانند موسیقی یا صحبت های مجری رادیو است.

این نوشته به دنبال یک دستی و رفع بی ثباتی (inconsistency) در متن خبر است؛ زیرا بی ثباتی، امکان پیش بینی پذیری خبر را از شنونده سلب می کند و باعث اتلاف وقت و سردرگم شدن مخاطب می شود. به عنوان مثال در خبرهای بی ثبات نمی دانیم ما دقیقاً چه وقت و در کدام بخش خبری (که عمدتاً به فاصله ۱۵ یا ۳۰ دقیقه از هم پخش می شوند) می توانیم از زمان اذان صبح یا طلوع آفتاب مطلع شویم و حتی نمی توانیم پیش بینی کنیم که آیا تلفظی که گوینده ای دارد با تلفظ همان واژه توسط خود ما یکی است، یا یکی نیست. (این بخش در بحث مربوط به هنجارگریزی خواهد آمد).

عواملی که نوع خبر را برای مخاطب غیر قابل پیش بینی می کنند.

- واژه های کلیدی

- فرانش های پیوند، پیوستگی

- جابه جایی موضوعی (عدم وجود سیاق ترتیبی خاص در متن خبر)

- هنجارگریزی (نحوی، سبکی، واژگانی)

- میزان درگیری خواننده با متن خبر

- دلالت های چندگانه

- حذف نقش نماهای موضوعی خاص (درنگ)

- حذف نقش نماهای دلالتی خاص (صداها، محیط).

فرانقش های انسجام و پیوستگی

از میان ملاک های صوری متن آنچه که انسجام (cohesion) نامیده می شود، کلامی است که سبب می شود ما رابطه میان واحدهای

این ویژگی ها، همه، برای رسانه شنیداری محدودیت ایجاد می کنند. این محدودیت ها باید با تعمیق و گسترش مفاهیم و افزودن سیاق خاصی از ارائه نظم جبران شوند، چه بسا همین محدودیت ها باعث کاهش کارایی خبر رادیو نسبت به رسانه های دیگر می شوند.

به ندرت اتفاق می افتد که خبر مورد نظرمان را در ابتدای اخبار بشنویم و این در حالی است که ما به عنوان مخاطب رادیو با زنجیره متوالی و به هم پیوسته خبر مواجهیم و در عین حال نمی خواهیم به چند خبر گوش فرادهمیم. همین مسأله ضرورت انتخاب و اعلام فهرست عناوین خبری را در ابتدای هر بخش خبری بیشتر می کند تا شنونده امکان تصمیم گیری برای شنیدن یا نشنیدن آن بخش خبری را داشته باشد. (ک ۵، ص ۱۲۸).

این مقاله بر اساس داده های گردآوری شده از چهار ساعت برنامه رادیو پیام تنظیم شده است. نگارنده بر آن است تا قابلیت پیش بینی پذیری پیام را از سوی مخاطب با توجه به همین داده ها بررسی کند. سؤال تحقیق این است که آیا سرشت خبر سامان پذیر است؟ اگر پاسخ مثبت است این سامان بندی چه وقت ضرورت می یابد و از چه عواملی تأثیر می پذیرد؟ در این داده ها نحوه گردآوری کاملاً اتفاقی و خالی از هرگونه تعصب بوده است. فرضیه ابتدایی تحقیق آن است که سرشت و ذات خبر به شیوه ای نیست که لازم باشد با موضوع خاصی که در لایه های قبلی و بعدی اش طرح می شود پیوستگی داشته باشد. پیوستگی عناصر زبانی با هم و با موضوع اصلی خبر را باید در خود متن خبر جست و جو کرد. به بیان کوتاه اگر قرار است سامان بندی صورت پذیرد باید متن خبر با توجه به عواملی چون اهمیت و یگانگی مضمونی و محتوایی خبرها با هم باشد.

شایان ذکر است که نگارنده، متن خبر را که تأکید اصلی نوشته بر آن است، لایه ای از متن بزرگ تری که حاوی پیام های دیگری

خبر خود نوعی نشانه و نقش نمای پایان یک بخش از کلام و آغاز بخش دیگر است.

جابه‌جایی‌های موضوعی (وجود نداشتن سیاق ترتیبی خاص در متن خبر)

سه بخش خبری را انتخاب کرده‌ایم که تنها در قسمت کوچکی از آنها تقسیم‌بندی‌های موضوعی صحیح انجام شده و به شرح زیر است:

بخش «یک»

- آبیگری سد کارون «سه» امروز با حضور وزیر نیرو آغاز شد.
- طرح جلوگیری از رفت و آمد خودروهای فرسوده به تعویق افتاد.

- بر اثر دو انفجار در مقابل کلیسایی در بغداد دست کم دو نفر کشته و ۴۰ نفر زخمی شدند.

- زمین لرزه‌ای به بزرگی ۶/۶ ریشتر امشب بخش‌هایی از تایوان را لرزاند.

- مردم انگلیس از خروهای قبرسی برای توان بخشی کودکان کم‌توان ذهنی خود استفاده می‌کنند.

- مسابقه پرتاب کدو تنبل در ایالات متحده آمریکا برگزار شد.
بخش «دو»

- ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز برای کنترل و نظارت دقیق بر مسیرهای ترانزیت و جلوگیری از قاچاق کالا دستورالعمل ویژه‌ای را تعیین کرد.

- اولین جشنواره قرآن و رسانه‌های برتر در دوازدهمین نمایشگاه بین‌المللی قرآن برگزار می‌شود.

- در استان آذربایجان غربی بارش باران سبب کندی رفت و آمد و آب گرفتگی معابر شده است.

- دبیر اتحادیه مبارزه با بیماری‌های ریوی از تشکیل کمیته مبارزه با سل خبر داد.

واژگانی را در یابیم. اگر بتوانیم واحدهای واژگانی را از طریق یکدیگر تعبیر کنیم آن متن دارای پیوند است. شرایط تحقق پیوند از دیدگاه هالیدی و حسن (با چشم پوشی از اندک نقایصی که دارد) به این شرح است: جایگزینی، حذف به قرینه، ارجاع، ربط، پیوند واژگانی (تکرار، باهم آبی)، حذف به قرینه معنایی و توضیح معنایی (ک ۳، ص ۱۸۹). یکی دیگر از ملاک‌های صوری متن عامل پیوستگی است (coherene) که ارتباط میان اجزای سازنده هر متن را تعیین می‌کند. این ارتباط بر اساس عوامل بیرونی از متن حاصل می‌شود. این عوامل شامل اطلاعاتی می‌شوند که قرار است گوینده و شنونده یا نویسنده و خواننده از آن برخوردار باشند. اگر مشکلی در این اشتراک اطلاعات پدید آید، مسلماً ایجاد ارتباط مخدوش می‌شود (ک ۳، ص ۱۹۱) پیوند وابسته به ابزارهای زبان شناختی است که از طریق آن ابزارها گوینده پیوستگی متن را ارائه می‌کند و این در حالی است که پیوستگی در ذهن خواننده یا نویسنده است. پیوستگی پدیده‌ای ذهنی است و نمی‌توان آن را همچون پیوند به شیوه‌ای نظام مند (and systematic principled) تعیین کرد. اما این دو عامل صوری متن به هم مربوط و پیوسته اند و مطمئناً متنی که دارای عوامل پیوند باشد، دارای انسجام و پیوستگی بیشتری است (ک ۸، ص ۱۴۷).

در مطالعات مربوط به تجزیه و تحلیل کلام غالباً برای یافتن موضوع یک متن، متن را به گزاره‌هایش (propositions) تقسیم می‌کنند و موضوع هم از لایه‌های این گزاره‌ها قابل استخراج می‌شود. عواملی که موضوع یک متن را محدود می‌کنند زمان و مکان‌اند. موضوع در پیوستگی متنی به متن قبل و بعد از خودش بسیار مؤثر است؛ به نحوی که براون و یوول معتقدند یکی از عوامل انسجام متن سخن گفتن در قالب یک موضوع است (speaking topically). موضوع می‌تواند هر واحد کلام را وادار کند که بیان‌کننده چیزی باشد. در مبحث مورد نظر ما واحد کلام، کل مطالبی است که بین دو درنگ (فاصله بین دو خبر) جای می‌گیرد؛ زیرا درنگ در خواندن متن

گاهی عواملی که می‌توانند بی‌ثباتی را باعث شوند، مربوط به متن خبر می‌شوند و گاهی از زمان، مکان، گوینده و شرایط خواندن متن نشئت می‌گیرند. هر چه بتوانیم تأثیر این عوامل را کمتر کنیم، با ثبات و یک‌دستی و هماهنگی بیشتری در خبر مواجه می‌شویم

- مصرف ماهی تأثیر مثبتی بر تکلم نوزادان دارد.

- غسل؛ آنتی اکسیدان دارد.

- کرم گیاهی ضدپیری ساخته شد.

بخش «سه»

- اولین و کامل ترین دایرةالمعارف اسلامی به نام رجاء در دوازدهمین نمایشگاه قرآن ارائه شد.

- مجوز رسمی ۱۶۲ مدرسه غیرانتفاعی در استان تهران صادر شده است.

- اجرای طرح توسعه مکه مکرمه به منظور اعطای تسهیلات به حجاج آغاز شد.

- پس از افشای اختلاس در وزارتخانه راه آلمان؛ چند وزارتخانه دیگر هم متهم شدند.

- حملات زمینی نظامیان آمریکایی به فلوجه در عراق از عصر امروز آغاز شد.

- فشار روحی و استرس در مدرسه می تواند باعث سردردهای مزمن در کودکان شود.

- چین به زودی بهره برداری از یک تلسکوپ بزرگ را آغاز می کند.

بررسی در پیکره تحقیق حاضر، نگارنده را متوجه این نکته کرد که در ابتدای سعی می شود در بخش اخبار این شبکه، خبرهای داخلی ارائه شود، اما هیچ نظم و ترتیب خاصی در ارائه آنها نیست، به شیوه ای که در میان چند خبر فرهنگی و علمی ممکن است یک خبر اقتصادی یا سیاسی واقع شود. نمونه های «یک» و «دو» و «سه» از منظم ترین نمونه های انتخاب شده اند، به عنوان مثال در پیکره شماره «دو» چند خبر بهداشتی به ترتیب پشت سر هم و به صورت متناوب آمده است و در پیکره شماره «سه»، یا چند خبر علمی و فرهنگی در حمایت از یکدیگر آمده اند.

۱۵) (آبان) در خبر شماره ۱۳ شنیده می شود: «یک روز دیگر از تعطیلات رسمی الان کاسته شد». در این مثال اختلاف سبک از بسیار رسمی به بسیار غیررسمی مشهود است.

هنجارگریزی واژگانی: استفاده از مترادف ها و هم معنایی که انتخابشان دلیل منطقی ندارد.

خبر: مردم انگلیس از خرابی های قبرسی برای توان بخشی کودکان کم توان ذهنی خود استفاده می کنند. مسئولان شهرداری انگلیس به تازگی ۱۵۷ الاغ از قبرس خریداری کرده اند....

هنجارگریزی نحوی: استفاده از ساخت های پیچیده نحوی و جملات ثقیلی که پردازش آنها نیازمند زمان طولانی تر است و در مقابل زبان ساده و درعین حال مهم اخبار که صریح است کمی نشاندار است.

خبر: آقای بی طرف افزود که با ساخت این سد برای حدود دوهزار و دویست نفر فرصت شغلی ایجاد شده است. سد کارون سه؛ با ۲۵ متر ارتفاع و ۴۶۲ متر طول تاج دارای هشت واحد نیروگاهی در مجموع به ظرفیت ۲۰۰۰ مگاوات برق است.

دلالت های چندگانه

شرایط یا حالتی است که یک واحد زبان در بافت کاربردی اش بیش از یک معنی داشته باشد (ک ۲، ص ۲۰۹). یک نمونه از این دلالت ها در چکیده تحقیق اخبار ساعت ۳۰ دقیقه بامداد، بخش شبانگهی رادیو پیام.

خبر: دمای قطب افزایش می یابد. در متن خبر به درستی معین نمی شود که آیا هم اکنون دمای قطب در حال افزایش است یا اینکه در آینده چنین اتفاقی خواهد افتاد. این ابهام از آنجا ناشی می شود که در زبان فارسی می توان از فعل مضارع اخباری برای بیان آینده نزدیک نیز استفاده کرد.

هنجارگریزی های سبکی، نحوی، واژگانی

به طور کلی هنجارگریزی انحراف از قواعد حاکم بر زبان هنجار است. هر چند در این تعریف هرگونه انحراف از قواعد زبان هنجار مورد نظر نیست زیرا تنها نتیجه برخی از این هنجارگریزی ها ساخت های غیر دستوری است (ک ۱، ص ۴۴). آنچه در اینجا از آن به هنجارگریزی تعبیر می شود، نه ارائه ساخت های غیر دستوری است و نه برجسته سازی ادبی؛ بلکه در این مقام منظور از هنجارگریزی ساخت ها و عناصر زبانی است که خواننده با توجه به لایه های قبلی یا عناصر قبلی موجود در یک متن انتظار شنیدن آنها را ندارد. به عبارت دیگر، ساخت ها و عناصر زبانی مورد نظر ماست که ناهماهنگی ایجاد می کند.

هنجارگریزی سبکی: گذر از زبان رسمی و ارائه خبر یا بخشی از آن با سبکی غیررسمی.

مثلاً در چکیده مورد نظر در بخش خبر ساعت ۲۴ رادیو پیام (شب

حذف نقش نماهای موضوعی خاص (درنگ)

درنگ در خواندن متن خبر می تواند به عنوان نشانه ای برای تغییر موضوع تلقی شود. گاهی فقدان درنگ در جایگاه مناسب، یا جابه جایی آن باعث پیوسته شدن مطالب به هم می شود و در نتیجه گذر از یک موضوع به موضوع دیگر مخفی می ماند. به عنوان مثال در خبرهای شماره پنج و شش که در اخبار ساعت ۲۴ شب ۱۵ آبان خوانده شد؛ خواننده خبر بدون هیچ درنگی پس از خواندن خبر مربوط به سوخت جنگل به تولید برنامه در سیما پرداخت.

حذف نقش نماهای دلالی خاص (صداهای محیط)

در رادیو یا رسانه شنیداری که صوت تنها امکان رسانه ای آن است، صوت کاربردی بسیار نشاندارتر پیدا می کند، زیرا باید بار نبود تصویر را به دوش بکشد. صداها محیطی در نمایش های رادیویی و گزارش های خبری به گونه ای نشاندار و با بار دلالی قوی تری برای

ایجاد تخیل محیطی مورد استفاده قرار می‌گیرد (ک ۴، ص ۱۸۶).
با اندکی تسامح می‌توان گفت که در اغلب گزارش‌های تلفنی
بخش خبر، صدای محیطی کاربرد درستی ندارد و نمی‌توان مرز
قاطع بین خواندن مجری خبر و گزارش تلفنی ترسیم کرد؛
در حالی که صدای محیطی باید بتواند این دور را از هم جدا کند.

میزان درگیری خواننده خبر با متن

اگر خواننده متن خبر، متن را ابزاری برای انتقال معنی بداند، باید خود
را چنان درگیر معنی کند و چنان در القای این مفاهیم متنی اهتمام ورزد
که از نکته‌ای بی‌توجه نگذرد. متأسفانه در متن خبر بخش نیم‌روزی
جمعه ۱۵ آبان، خانم مجری خبر بارها برخی حروف اضافه را در
هنگام خواندن خبر از قلم انداخت، البته درست است که مخاطب با
ذهن خود می‌تواند به عنوان یک عامل جاپرکن عمل کند به معنی
مورد نظر متن دست یابد، اما به هر حال به نظر نگارنده حذف برخی از
حروف اضافه توسط گوینده در هنگام خواندن متن حاکی از بی‌دقتی
و درگیر نشدن او با متن خبر است. درگیری با متن این گونه تعریف
می‌شود: شرایطی که در آن احتمالات ارتباطی پیام، دغدغه خاطر
گوینده می‌شود. (ک ۷، ص ۲۱۱)

نتیجه‌گیری و طرح چند پیشنهاد

این مقاله که در سه بخش متوالی تدوین شده بود عمدتاً بر این نکته
تأکید داشت که خبر به‌طور طبیعی با جهان واقع سروکار دارد،
بنابراین باید از جهان واقع هم تأثیر پذیرد (به‌طور مثال می‌توان خبر
ساعت ۱۴ را ذکر کرد که تنها به انعکاس بیانات مقام رهبری در نماز
جمعه اختصاص یافته بود و نه هیچ خبر دیگری). در این پیکره
مشاهده شد که تأثیرپذیری متن خبر از موضوع لایه‌های قبلی و
بعدی خود در حد صفر است. تنها زمانی متن خبر به متن موسیقی یا
قطعه خوانده شده مجری قبلی این شبکه نزدیک می‌شود که هر دو
در حال اجرای برنامه در یک مناسبت ویژه باشند. بنابراین تأثیرپذیری
انسجام متن خبر از عوامل درونی آن است و نه از موضوعات
لایه‌های قبلی و بعدی و اگر قرار است که انسجام و ترتیب و نظم
خاصی بر متن خبر حاکم باشد باید با توجه به موضوعات متنوع خبر
این تقسیم‌بندی انجام شود. به عنوان مثال سه پیکره (یک) و (دو) و
(سه) در همین مقاله مبنای تقسیم‌بندی ابتدا خبرهای ایران و سایر
نقاط جهان بوده است.

با توجه به کثرت دفعات پخش خبر در رادیو پیام و تنوع
خبرهای آن پیشنهاد می‌شود در صورت وجود تشابه مضمونی و
محتوایی چند خبر در یک بخش خبری، حداقل تقسیم‌بندی محتوایی
صورت بگیرد. پیشنهاد افزودن فهرست عناوین خبری در ابتدای
هر بخش زمانی می‌تواند مستند و مستدل باشد که امکان اضافه شدن
زمان پخش خبر در هر بخش، وجود داشته باشد؛ بنابراین گوینده

می‌تواند خبر را به شیوه پیشنهاد شده، البته نه با اعلام فهرست جزئی
عناوین خبری، بلکه با اعلام این که در هر بخش چند خبر مثلاً علمی،
فرهنگی، اقتصادی و غیره وجود دارد، سامان بندی کند.
عواملی در این مقاله به عنوان عوامل مخل ثبات بر شمرده شدند.
چنانکه می‌دانیم هر قدر خبر یک دست و قابل پیش‌بینی باشد، به
همان اندازه در القای پیام موفق‌تر خواهیم بود، زیرا در این صورت
مخاطبان هر بخش خبری خواهند دانست که در آن بخش چه چیزی
را خواهند شنید. برای کاهش میزان تأثیر عواملی که به بی‌نظمی منجر
می‌شود، می‌توان از یک زبان شناس برای نظارت بر متن‌های تنظیم
شده بخش‌های خبری استفاده کرد.

همچنان که کاربرد دقیق دو واژه تقریباً مترادف «لیبرالیزم» و
«لیبرال دموکرات» باید توسط یک ناظر سیاسی مشخص شود، یک
زبان‌شناس هم می‌تواند کاربرد مناسب و معنی‌دار مترادف‌ها،
متضادهای، نقش‌نماهای موضوعی و دلالتی را به خوبی تشخیص بدهد
(به عنوان مثال کاربرد واژه‌های خروا لاغ در خبر پیکره (یک) است که
قبلاً ذکر از آن به میان آمد).

بنابراین گاهی عواملی که می‌توانند بی‌ثباتی را باعث شوند،
مربوط به متن خبر می‌شوند و گاهی از زمان، مکان، گوینده و شرایط
خواندن متن نشئت می‌گیرند. هر چه بتوانیم تأثیر این عوامل را کمتر
کنیم، با ثبات و یک‌دستی و هماهنگی بیشتری در خبر مواجه
می‌شویم.

منابع:

- صفوی، کورش. (۱۳۸۰). از زبان‌شناسی به ادبیات. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و هنر اسلامی.
- صفوی، کورش. (۱۳۷۹). درآمدی بر معنی‌شناسی. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و هنر اسلامی.
- صفوی، کورش. (۱۳۸۳). معنی‌شناسی کاربردی. تهران: همشهری.
- سجودی، فرزانه. (۱۳۸۲). نشانه‌شناسی کاربردی. تهران: قصه.
- کراسیل، اندرو. (۱۳۸۱). درک رادیو. (ترجمه معصومه عصام). تهران: تحقیق و توسعه صدا.

-Brown, G. and G. Yule (1983). *Discourse Analysis*.

Cambridge: Cambridge University Press.

-Coulthard, M. (1997). *Advances in Spoken Discourse Analysis*.

London: Routledge.

-Ren Kema, J. (1993). *Discourse Studies*.

Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

-Saeed, J. (1997). *Semantics*. London: Blackwell.

-Thompson, G. (1996). *Introducing Functional Grammar*.

London: Arnold.

